

dr hab. Wojciech Filipkowski, prof. UwB
Katedra Prawa Karnego
Zakład Prawa Karnego i Kryminologii
Wydział Prawa
Uniwersytet w Białymstoku

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Magdaleny Barbary Baranowskiej
pt. „Stalking – problematyka wykrywczo-dowodowa”**

Przedstawioną do oceny rozprawę doktorską mgr Magdaleny Barbary Baranowskiej oceniam pozytywnie. W związku z tym może ona być podstawą podejmowania dalszych procedur w jej przewodzie doktorskim.

I. Ocena wyboru tematu rozprawy doktorskiej

Należy pozytywnie ocenić wybór i zaproponowane ujęcie tematu rozprawy.

Doktorantka trafnie wybrała temat swojej rozprawy z dwóch powodów. Po pierwsze, ustawodawca uznał za konieczne skryminalizowanie zachowań mieszczących się w pojęciu stalkingu (uporczywego nękania) stosunkowo niedawno, bo w 2011 r. Jednakże organy ścigania i wymiar sprawiedliwości mają już pewne doświadczenie w stosowaniu tychże przepisów, jak i w prowadzeniu postępowań karnych dotyczących tego rodzaju spraw. Dlatego też słusznym było podjęcie się przez Doktorantkę zbadania tego rodzaju przestępczości, ale nie w ujęciu prawnokarnym (gdyż było już przedmiotem stosownych opracowań), ale właśnie kryminalistycznym, a dokładnie wykrywczo-dowodowy.

Po drugie, wydaje się, że jest to zjawisko nadal cechujące się znaczną ciemną liczbą. Dlatego też należy zbadać trudności i możliwości wykrywania tego rodzaju czynów oraz doprowadzaniu do ukarania ich sprawców. Wszelkiego rodzaju opracowania naukowe – a takim jest na pewno rozprawa doktorska – zawierające nie tylko rozważania teoretyczne, ale i praktyczne miałyby istotne znacznie dla organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości.

W tym miejscu należy wskazać, iż do tej pory ukazały się na polskim rynku wydawniczym pozycje o charakterze monograficznym poświęconych wybranym zagadnieniom przestępstwa stalkingu. Można tu wymienić np. monografię D. Woźniakowskiej-Fajst pt. „Prawne możliwości walki ze zjawiskiem stalkingu. Analiza regulacji prawnych w ustawodawstwie państw obcych oraz opinia o wprowadzeniu

do polskiego porządku prawnego przepisów kryminalizujących to to zjawisko”, Warszawa 2009, a także praca zbiorowa pod redakcją W. Woźniaka i M. Lattanziego pt. „Stalking – między przemocą a uzależnieniem”, Konstantynów Łódzki – Kutno 2010. Jednakże żadna z tych pozycji nie dotyczy aspektów kryminalistycznych czy też procesowych. Pierwsza z nich ma charakter prawnomaterialny i kryminologiczny; druga zaś – zawiera zróżnicowane tematycznie opracowania z zakresu prawa, psychologii, socjologii, pedagogiki resocjalizacyjnej. Co więcej, Doktoranta zna obie pozycje i korzysta z nich w odpowiednich częściach swojej rozprawy.

Tym samym przedstawiona do recenzji rozprawa ma charakter unikalnego, wielopłaszczyznowego i aktualnego opracowania naukowego dotyczącego kryminalistycznych aspektów przestępstwa nękania (stalkingu), które to zawiera zarówno rozważania teoretyczne, jak i prezentację wyników oryginalnych badań empirycznych.

II. Ocena merytoryczna rozprawy doktorskiej

Rozprawa składa się z dwóch warstw teoretycznej i empirycznej. Fakt ten znalazł swoje odzwierciedlenie w strukturze rozprawy. Doktorantka zdecydowała się na techniczne rozdzielanie rozważań teoretycznych od części badawczej.

Sama rozprawa nie jest obszerna, gdyż składa się w swojej zasadniczej, merytorycznej części z 240 stron. Sama struktura rozprawy wykazuje pewne dysproporcje między poszczególnymi jej rozdziałami. Rozdziały VI, II i V są najobszerniejsze (odpowiednio 69, 57 i 51 stron). Jednocześnie Rozdział I i III są najmniejsze (zaledwie odpowiednio 14 i 15 strony). Objętość Rozdziału III wynosi 31 stronami. Jednocześnie trudno jest wskazać w sposób konstruktywny i racjonalny inny sposób podziału treści rozprawy. Wydaje się, że Doktorantka wybrała optymalne rozwiązanie, co było podyktowane zakresem treści prezentowanych w poszczególnych rozdziałach.

Układ rozprawy należy ocenić pozytywnie. Doktorantka rozpoczyna od kwestii wprowadzających, ukazujących kontekst prowadzonych rozważań. Następnie w sposób przemyślany, konsekwentny i racjonalny zaprezentował kolejne problemy badawcze wynikające z tematu rozprawy wraz z wynikami swoich badań. Całość pracy wieńczy Zakończenie. Na rozprawę składają się także Wykaz skrótów, Wstęp, Wykaz aktów sądowych, Spis tabel oraz 4 Aneksy.

Rozdział II i III rozprawy stanowią analizę samego zjawiska w ujęciu prawnym, kryminologicznym oraz psychologicznym. W kolejnych dwóch rozdziałach przedstawione zostały kwestie kryminalistyczne – profilowanie kryminalistyczne oraz badanie śladów czynu

przestępczego. Takie ujęcie należy uznać za prawidłowe pod względem logicznym; pozwala zapoznać się czytelnikowi z całością przedstawionych problemów badawczych.

Rozdział II rozpoczyna dyskusja nad zakresem pojęciowym stalkingu z punktu widzenia kryminologii i prawa karnego. Nie jest to pojęcie jednoznaczne, ale raczej obejmuje swoim zakresem zróżnicowany katalog zachowań. Poza prezentacją szeregu definicji można byłoby oczekiwać zabrania głosu przez Doktorantkę w postaci wyboru jednej z nich lub zaprezentowanie własnej po przeprowadzeniu krytyki istniejących. Interesująco przedstawiają się rozważania historyczne rozwoju tego rodzaju przestępstwa w Polsce i na świecie w kontekście także stosownych regulacji prawnych.

Kolejny punkt w tym rozdziale zawiera dogmatyczną analizę znamion tego typu czynu zabronionego na podstawie dostępnej literatury przedmiotu oraz orzecznictwa. Została ona przeprowadzona w sposób prawidłowy i wyczerpujący.

Punkty 4 i 5 tegoż rozdziału poświęcone zostały analizie możliwych form i rodzajów zachowań mieszczących się w definicji stalkingu. Jest to element kryminalistyczny, gdyż dotyczy techniki i taktyki popełniania przez sprawców przestępstw. Znajdziemy tutaj dosyć rozbudowaną typologię zachowań z ciekawymi opisami. Jest to jeden z najbardziej interesującą części rozprawy o dużym ładunku informacyjnym.

Punkt 6 wskazuje na rozmiary zjawiska w ujęciu statystycznym na podstawie różnorodnych badań. Ponadto zaprezentowane badania ukazywały także strukturę zjawiska pod względem osoby sprawcy, ofiary i sposobu popełnienia przestępstwa. Dane te dotyczyły Polski, jak i innych krajów.

Interesująco przedstawia się także punkt 7 Rozdziału I, gdzie Doktorantka zajmuje się przede wszystkim możliwymi kwalifikacjami zachowań mieszczących się w pojęciu stalkingu w prawie polskim. W tym też kierunku należałoby zmienić tytuł tego punktu, gdyż w tej postaci nie jest on całkowicie zgodny z zawartą tam treścią. Można też poczynić uwagę natury technicznej, iż umieszczanie obszernych cytatów bezpośrednio w pracy jest niepotrzebne. Doktorantka powinna wykazać się umiejętnością analizowania i relacjonowania poglądów doktryny, czy też orzeczeń. W dalszej części tego punktu Doktorantka słusznie zwraca uwagę na możliwe instrumentarium prawne oraz sposoby bardziej praktyczne, jak reagować na przestępstwo i zjawisko stalkingu. W pierwszym przypadku Doktorantka trafnie zwraca uwagę na szereg środków karnych, które powinny utrudnić kontakty sprawcy z ofiarą. W drugim przypadku mamy zaprezentowane inne możliwe środki, będące w dyspozycji organów państwowych oraz samych ofiar. Te ostatnie rozważania miały charakter wiktymologiczny.

Również zasadnym było umieszczenie w pracy rozdziału dotyczącego psychologicznych aspektów zjawiska i przestępstwa. Doktorantka w sposób obszerny przedstawiła informacje dotyczące ofiary stalkingu, jego sprawcy (stalkera) oraz roli psychologów i psychiatrów, którzy mogą nieść pomoc i jednemu, i drugiemu. Po raz kolejny należy docenić duży ładunek informacji dotyczących opisywanych aspektów. Wszystko to zostało poparte stosowną literaturą przedmiotu, stosownymi przykładami oraz danymi statystycznymi. Jednakże i w tym rozdziale zdarzają się nazbyt rozbudowane cytaty bezpośrednie.

Do atutów pracy należy także Rozdział IV zatytułowany Profilowanie kryminalistyczne – jako sposób scharakteryzowania sprawcy i ofiary stalkingu. Na ponad trzydziestu stronach Doktorantka przedstawiła rozważania nad kwestią zastosowania tytułowego profilowania do wykrywania nieznanymi sprawców przestępstwa stalkingu na podstawie śladów behawioralnych. Faktycznie jest to bardzo istotny instrument wykrywania tychże sprawców. W poszczególnych punktach tegoż rozdziału znajdujemy obszerną ogólną charakterystykę samej metody, kwestie szczegółowe wykorzystania metody do typowania sprawców stalkingu, możliwe profile stalkerów, ich możliwe motywy zachowania oraz ich *modus operandi*. Powyższe treści zostały uzupełnione przez opis aspektu wiktymologicznego.

Rozdział V dotyczy również kwestii kryminalistycznych, a dokładnie wykrywczych i dowodowych. Został on zatytułowany Badania śladów kryminalistycznych – jako metoda wykrycia sprawcy przestępstwa stalkingu. Kryterium ich doboru było przekonanie Doktorantki, iż to właśnie one najczęściej mogą być pozostawiane przez sprawcę przestępstwa stalkingu. Z tego też względu bliżej scharakteryzowała ona następujące kategorie śladów: biologiczne, daktyloskopijne, otoskopijne, cheiloskopijne, odontoskopijne, zapachowe, traseologiczne, fonoskopijne, mechanoskopijne, użycia broni palnej, cyfrowe oraz związane z dokumentami. Należy podkreślić, iż słusznie ten katalog będący wynikiem rozważań teoretycznych został wykorzystany w badaniach aktowych i ankietowych. W ten sposób skonfrontowano treści teoretyczne z rzeczywistością. Doktorantka wykazała się bogatą wiedzą kryminalistyczną opisując poszczególne ślady oraz sposoby ich badania.

Natomiast można byłoby oczekiwać, iż zamiast obszernych charakterystyk Doktorantka w większym stopniu skupi się na wykazywaniu związku i znaczenia poszczególnych kategorii śladów dla kwestii wykrywczych i dowodowych przestępstwa stalkingu. Na pewno atutem rozprawy byłoby przedstawienie gotowej metodyki prowadzenia

postępowań z art. 190a kodeksu karnego lub innych przestępstw powiązanych ze stalkingiem albo opracowanie autorskiej metodyki prowadzenie tego typu postępowań.

W tym miejscu można sformułować uwagę natury ogólnej, iż Doktoranta nie powinna była ograniczać się do zebrania stosownych treści w części rozdziałów, ale poddać je konstruktywnej krytyce, zajmować stanowisko oraz zgłaszać postulaty.

Dokonane w tej części recenzji uwagi krytyczne nie dyskwalifikują pod względem merytorycznym prowadzonych przez Doktoranta rozważań, a jedynie stanowią przyczynek do dalszych dyskusji.

III. Ocena metodologiczna rozprawy doktorskiej

Ocena w tym zakresie zostanie dokonana w odniesieniu do dwóch warstw rozprawy: teoretycznej i empirycznej. Przeprowadzona analiza dotyczyła poprawność przebiegu procesu badawczego (tzn. doboru, celowości i przydatności zastosowanych metod, trafności zauważonych problemów) oraz sposobu prowadzenia badań wraz z omówieniem ich wyników. Pomocne w tym względzie były przede wszystkim następujące jej części: Wstęp, Rozdział I i VI oraz Zakończenie.

Elementem ułatwiającym ocenę metodologicznej strony rozprawy jest fakt, iż Doktorantka dokonała szczegółowego i bezpośredniego jej przedstawienia w postaci opisu problemów oraz hipotez badawczych w Rozdział I rozprawy. Takie podejście do jej konstruowania należy – zdaniem recenzenta – docenić. Przedmiot i główny cel badań wynika pośrednio z jego punktu 1. W tej części został w sposób bezpośredni wyrażony cel główny: Przeprowadzenie analizy przestępstwa ze szczególnym zwróceniem uwagi na aspekty materialnoprawne i kryminalistyczne oraz pogłębienie wiedzy na ten temat. Do celów szczegółowych Doktoranta zaliczyła:

- analiza funkcjonalności obecnie obowiązującego w Polsce systemu prawa w badanym zakresie tematycznym na podstawie badań aktowych;
- ustalenie poziomu przeciwdziałania przestępczości;
- skuteczności stosowanych w tym zakresie środków prawnych;
- określenie kontekstu kryminalistycznego przedmiotowego zagadnienia;
- uzyskanie opinii społecznej na temat przestępstwa stalkingu.

Należy skonstatować, iż powyższe cele faktycznie są w rozprawie realizowane.

Za przedmiot swoich badań Doktoranta uznała przestępstwo stalkingu.

Następnie zostały sformułowane problemy główne i szczegółowe. Do pierwszych należą dwa pytania:

- Czy polskie regulacje prawne w dostateczny sposób chronią ofiary stalkingu?
- Czy przestępstwo stalkingu jest dostrzegane przez społeczeństwo?

Na problemy szczegółowe składa się kolejnych 12 pytań. W głównej mierze stanowią one emanację pierwszego z problemów głównych, aczkolwiek mamy tutaj także poruszone kwestie kryminalistyczne. Kolejnym krokiem na etapie procesu badawczego było przygotowanie hipotez: głównych i szczegółowych, które odpowiadają stosownym problemom badawczym w sposób bezpośredni.

W tym miejscu należy jednak zauważyć, iż przedstawiona metodologia prowadzonych badań jest nazbyt szeroka w porównaniu do tematu rozprawy, który odnosi się do trzech zasadniczych obszarów: stalkingu (jako zjawiska-przestępczości, przestępstwa), problemów powiązanych z jego wykrywaniem oraz dowodzeniem. Te powyższe tytułowe obszary znajdują swoje odzwierciedlenie w prowadzonych badaniach teoretycznych i empirycznych. Jednakże Doktorantka nie trzymała się w sposób ścisły ujęcia przedmiotu swoich rozważań – określonego w tytule – i przedstawiała w wykazie problemów i hipotez szczegółowych o wiele szersze ujęcie. Wszystkie one jednak wiążą się merytorycznie ze zjawiskiem i przestępstwem stalkingu. Zabrakło jednak precyzyjności i konsekwencji w formułowaniu szczegółów procesu badawczego.

Ponadto, Doktorantka w opisie metodologii swoich badań zwarła szereg informacji dotyczących kwestii definicyjnych, typologii problemów, hipotez, zasad ich formułowania. Zdaniem Recenzenta jest to zbyteczne. Można było odesłać czytelnika do opracowań z zakresu metodologii badań naukowych w trakcie opisywania przedmiotu, celu badań, a także problemów i hipotez badawczych. Doktorantka powinna sprecyzować np. jakimi kryteriami kierowała się formułując problemy badawcze, do jakiej kategorii one należą, itp. Zbyteczne wydaje się również przedstawianie wielu definicji metod naukowych, badawczych. Wystarczyło opowiedzieć się za którąkolwiek z nich i uzasadnić swoje stanowisko.

Do realizacji tak określonych problemów szczegółowych Doktorantka użyła całej gamy metod badawczych typowych dla nauk prawnych oraz społecznych: dogmatycznej, historycznej, prawnoporównawczej, sondażu diagnostycznego oraz badań dokumentów (badania aktowe spraw sądowych). Pierwsze trzy metody odnoszą się do rozważań teoretycznych, a dwie kolejne – empirycznych. Dobór tych metod do tak określonych problemów i hipotez należy uznać za prawidłowy. Doktorantka posługuje się metodami: dogmatyczną, historyczną i prawnoporównawczą w sposób prawidłowy i sprawny. Natomiast pewne uwagi nasuwają się przy ocenie zastosowania metod empirycznych.

W pkt 4 Rozdziału I Doktorantka opisała metodę sondażu diagnostycznego w postaci techniki badań ankietowych zrealizowanych wśród studentów metodą tradycyjną, jak i internetowo. Objęły one 200 losowo wybranych studentów oraz 543 internautów. Niniejszy punkt został nieprawidłowo zatytułowany, gdyż nie znajdziemy tutaj informacji o reprezentatywności tychże badań, ale o charakterystyce grupy badawczej. Same wyniki tychże badań zostały zamieszczone w Rozdziale VI pkt 1. Doktorantka zaprezentowała zagregowane dane o charakterze statystycznym, ilościowym, ale także analizy jakościowe. Natomiast należy podnieść, iż zamieszczanie obszernych cytatów bezpośrednich z odpowiedzi respondentów, ciągnące się przez kilka stron zbytecznie powiększa objętość pracy. Zadaniem Doktorantki byłoby ich uporządkowanie i pogrupowanie. Tymczasem całość analiz ogranicza się do jednego lub kilku zdań.

Kluczową kwestią jest kryterium doboru respondentów. Nigdzie to nie zostało wprost wyjaśnione i uzasadnione, dlaczego akurat oni stanowili tę populację badawczą. Można się jednak zastanawiać, co respondenci mogą wiedzieć o tym zjawisku, charakterystyce popełnianego przestępstwa, czy o kwestiach proceduralnych. Jednocześnie zaledwie 3.1% respondentów było ofiarą uporczywego nękania i 8.3% z nich znało przynajmniej jedną ofiarę przestępstwa. Dlatego też wiedza większości z nich opiera się na pewnym wyobrażeniu na podstawie doniesień medialnych, które z kolei mogą zawierać wiele nieścisłości. Może to tłumaczyć stosunkowo wysoki odsetek odpowiedzi „Nie wiem” przy niektórych pytaniach szczegółowych. Część z tego wyobrażenia o zjawisku jest konfrontowane z danymi statystycznymi. Konkludując ocenę tychże badań, na ich podstawie trudno byłoby uogólniać postawione hipotezy do całego kraju lub społeczeństwa. Pozostają one prawdziwe przede wszystkim dla tej właśnie grupy respondentów.

Badania akt spraw sądowych zakończonych prawomocnym wyrokiem objęło swoim zasięgiem 4 sądy rejonowe w Olsztynie, Szczytnie, Mrągowie oraz Biskupcu (pkt 2 Rozdziału VI). Z empirycznego punktu widzenia jest to najwartościowsza część rozprawy. Badaniami objęto 73 sprawy za lata 2011-2016 zakończone prawomocnymi wyrokami. Na podstawie obszernego i dobrze przygotowanego kwestionariusza do badań aktowych uzyskujemy bardzo interesujące spojrzenie na rodzącą się w regionie praktykę prowadzenia spraw z zakresu stalkingu. Kwestionariusz pozwolił na zebranie informacji co do osoby sprawcy, jego czynu, osoby ofiary oraz samego postępowania karnego wraz z rozstrzygnięciem. Należy jednak zwrócić uwagę na fakt, iż Doktorantka zbytecznie przytoczyła – na 8 stronach – wymiar kary z wyroków we wszystkich badanych sprawach. Wystarczyło podać wynik ich analizy – co z resztą zajęło Doktorantce jedną stronę.

Zwieńczeniem badań i pracy jest Zakończenie, które zawiera przede wszystkim weryfikację i falsyfikację postawionych w pracy hipotez. Ponadto, Doktorantka zawarła w nim swoje finalne przemyślenia i postulaty dotyczące praktyki zwalczania tego rodzaju przestępstw.

Pomimo zgłaszanych powyżej uwag krytycznych należy ogólnie skonkludować, iż Doktorantka przeprowadziła badania w sposób prawidłowy. Wykorzystanie literatury, dokonywanie ocen i wyprowadzanie wniosków należy uznać za właściwe. Pozytywnie należy także ocenić przeprowadzenie analizy i opracowanie przez Doktorantkę wniosków z badań empirycznych.

IV. Ocena formalnej strony rozprawy doktorskiej

Strona formalna rozprawy nie budzi poważnych zastrzeżeń natury technicznej lub językowej. Natomiast sama rozprawa napisana jest językiem naukowym. Doktorantka w sposób na ogół prawidłowy sformułowała tytuły rozdziałów i zawartych w nich paragrafów. Ponadto, otrzymała się konsekwentnie raz przyjętej techniki cytowania pozycji bibliograficznych.

Sama bibliografia nie jest obszerna. Dominują pozycje z zakresu kryminalistyki, prawa karnego materialnego oraz psychologii sądowej; brak jest pozycji stricte odnoszących się do postępowania karnego (np. komentarzy), a w szczególności prawa dowodowego. Składa się na nią: 100 pozycji będących monografiami lub pracami zbiorowymi, 46 artykułów w czasopismach fachowych, 46 wybranych aktów prawnych krajowych, obcych i międzynarodowych oraz 30 opracowań ze stron internetowych. Na całość wykorzystanej literatury 14 opracowań miało charakter opracowań obcojęzycznych.

Można zwrócić uwagę na kilka kwestii szczegółowych:

- Doktorantka w Bibliografii podaje jedynie redaktorów oraz tytułu prac zbiorowych, a nie podaje nazwisk autorów i konkretnych opracowań w nich zawartych. Należałoby wymienić tychże autorów i ich opracowania, gdyż Doktorantka nie wykorzystuje wszystkich opracowań tam zawartych. Z resztą pierwsza część Bibliografii zatytułowana jest Monografie i opracowania, co dodatkowo uzasadniałoby taką prezentację warstwy dokumentacyjnej.
- Doktorantce zdarza się cytować opracowania, zwłaszcza zagraniczne za innymi autorami (zwłaszcza w części pracy poświęconym obcym regulacjom). Należy wyrazić żal, iż nie udało się jej samej dotrzeć do tych pozycji.

- W zaledwie kilku przypadkach zabrakło konsekwencji w stosowaniu raz przyjętej techniki cytowania pozycji bibliograficznych.
- Artykuł J. J. Mrozek, M. Golińska-Konecko, Przesłęstwo stalkingu wobec osób powszechnie znanych, Media-Kultura-Komunikacja społeczna 2015, nr 11/2 raz występuje jako artykuł, a innym razem jako strona internetowa.
- Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny w postaci druku sejmowego nie jest Aktem prawnym – co sugerowałoby jego umieszczenie w tej właśnie części bibliografii.

Jednakże poczynione uwagi natury technicznej pozostają bez znaczenia dla merytorycznej oceny całości rozprawy. Mają one znaczenie w kontekście przyszłej jej publikacji.

V. Wnioski końcowe

Należy wyrazić przekonanie, iż rozprawa stanowi wartościowe kompendium wiedzy wypełniające lukę w literaturze naukowej dotyczącej przestęstwa stalkingu w ujęciu przede wszystkim kryminalistycznym z rozbudowaną warstwą empiryczną.

Lektura rozprawy skłania do zadania Doktorantce następujących pytań:

1. Czy widziałaby możliwość opracowania metodyki postępowania w sprawach z art. 190a kodeksu karnego? Jeżeli tak, to z jakich elementów składałaby się?
2. Jaką wartość dowodową – zdaniem Doktorantki – mają przygotowywane profile nieznaných sprawców przestęstw stalkingu?

Konkludując, przytoczone w niniejszej recenzji uwagi pozwalają dojść do przekonania, że przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska mgr Magdaleny Barbary Baranowskiej spełnia wymagania określone w ustawie z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki (tekst jednolity Dz. U. z 2014 r., poz. 1852 ze zm.) i może być podstawą dalszego postępowania w przewodzie doktorskim.

Białystok, dnia 25 kwietnia 2017 r.